

Znalazłem tylko dwa rażące błędy literowe: s. 275 wiersz ósmy od góry jest: *adaecvatio intellectus and rei* – winno być: *adaequatio inellectus ad rem*. Na tej samej stronie wiersz dziewiąty jest: *adecvatio rei and intellectus*, winno być: *adaequatio rei ad intellectum*. Trzeba koniecznie poprawić.

Praca zbiorowa pt. *Teologia religii. Chrześcijański punkt widzenia* jest poważnym osiągnięciem w dziedzinie teologii religii w Polsce, jest również pracą pionierską. Może stanowić bardzo dobry fundament do opracowania nowoczesnego podręcznika, który jest tak bardzo w Polsce potrzebny.

Ks. Józef Kudasiewicz

Andrzej A. N a p i ó r k o w s k i OSPPE. *Jezus Chrystus objawiony i objawiający. Chrystologia fundamentalna* (w serii *Myśl teologiczna*. Red. A. Baron, H. Pietras SI. T. 61). Kraków: Wydawnictwo WAM 2008 ss. 208.

Na rynku wydawniczym pojawiło się niedawno dzieło naukowe z ogromnie ważnej dziedziny teologicznej – teologii fundamentalnej. Jest nim opracowanie prof. dra hab. Andrzeja A. Napiórkowskiego OSPPE, kierownika Katedry Eklezjologii PAT w Krakowie, pod tytułem *Jezus Chrystus objawiony i objawiający. Chrystologia fundamentalna*. Ma ono charakter podręcznika do chrystologii fundamentalnej, stanowiącej centralną część wspomnianej teologii fundamentalnej.

Jest ona dyscypliną o podstawowym znaczeniu dla teologii jako nauki, a także dla całej myśli chrześcijańskiej. Jej rola wzrasta współcześnie, gdy studia ściśle teologiczne (a także filozoficzne) podejmuje na świecie i w naszej Ojczyźnie coraz mniej studentów na korzyść nauk ścisłych i technicznych, gdy jednocześnie pojawia się coraz więcej pytań o trzon rzeczywistości, nasila relatywizm i wypaczony obraz chrześcijaństwa oraz Kościoła. Właśnie teologia fundamentalna obrała za swój przedmiot wiarygodność chrześcijaństwa, a ujmując szerzej i zgodnie z aktualnymi tendencjami w niej, wiarygodność Bożego Objawienia i religii w ogóle. Jej celem jest badanie wiarygodności religii, co oznacza naukową analizę objawienia religijnego właśnie pod kątem wiarygodności, prawdziwości, co każdego myślącego człowieka, zwłaszcza człowieka nauki, powinno interesować. Podręcznik o. prof. dra hab. Andrzeja A. Napiórkowskiego obejmuje najważniejsze zagadnienia związane z wiarygodnością Objawienia leżące u podstaw jednej, wyróżniającej się religii, a mianowicie chrześcijaństwa. Chodzi o wiarygodność objawieniowych słów i czynów oraz całej Osoby i dzieła Jezusa Chrystusa.

Zanim będzie mowa o strukturze tego podręcznika, a także elementach nowatorskich i rodzących pytania, trzeba wspomnieć o szerszym kontekście, który w oma-

wianej książce został nakreślony. Stanowi go współczesna polska teologia fundamentalna, mogąca poszczycić się dokonaniem klasy światowej. Zawdzięcza je geniuszowi swych pionierów, a dziś nestorów, w Osobach m.in. śp. Ks. prof. Edwarda Kopcia, Kard. prof. Stanisława Nagyego, Ks. prof. Adama Kubisia i wielu innych. Jej dokonaniem, oprócz dynamicznej działalności Stowarzyszenia Teologów Fundamentalnych w Polsce, a także innych form (II Międzynarodowy Kongres Teologów Fundamentalnych *Chrześcijaństwo jutra* – 18-21 września 2001 r.; *Leksykon Teologii Fundamentalnej*. Lublin–Kraków 2002), są następujące opracowania naukowe wysoko ocenione przez ościennych teologów fundamentalnych: dzieła M. Ruseckiego (*Traktat o cudzie*. Lublin 2006; *Traktat o religii*. Warszawa 2007; *Traktat o Objawieniu*. Kraków 2007); H. Seweryniaka (*Święty Kościół powszedni*. Warszawa 1996; *Świadectwo i sens. Teologia fundamentalna*. Płock 2001; *Tajemnica Jezusa*. Warszawa 2001; *Apologia pokolenia JP II*. Płock 2006); T. Doli (*Teologia misterium życia Jezusa*. Opole 2002) oraz naukowców młodszego pokolenia: I. S. Ledwonia („...i nie ma w żadnym innym zbawienia”. *Wyjątkowy charakter chrześcijaństwa w teologii posoborowej*. Lublin 2006); M. Skierkowskiego („A swoi Go nie przyjęli (J 1, 11). *Teologicznofundamentalna interpretacja „Third Quest”*. Warszawa 2006) i A. Anderwalda (*Teologia a nauki przyrodnicze. Rola wiedzy przyrodniczej w dociekaniach teologicznych*. Opole 2007). W związku z tym nie jest przesadą stwierdzenie, że Polska jest co najmniej trzecim z najważniejszych ośrodków współczesnej katolickiej teologii fundamentalnej w świecie po Niemczech i Włoszech.

Książka *Jezus Chrystus objawiony i objawiający. Chrystologia fundamentalna* składa się z Wprowadzenia (s. 5-7) oraz 6 rozdziałów, a także wykazu skrótów, bibliografii i indeksu biblijnego.

Rozdział I (s. 8-22) posiada charakter wprowadzący do ogólnego rozumienia dyscypliny naukowej, jaką jest teologia fundamentalna, zarówno od strony dziejowej, jak i merytorycznej. Przy jego lekturze nasuwa się sugestia czy nie dałoby się scalić prezentacji elementów naukotwórczych teologii fundamentalnej (przedmiot, cel i zadania oraz metody) z podstawowymi założeniami dotyczącymi rozumienia Objawienia religijnego i wiary oraz specyficznych relacji między nimi a rozumem, które to założenia zostały krótko omówione we Wprowadzeniu.

Rozdział II nosi tytuł *Objawienie Boga w historii* (s. 23-89). Zawiera obok klasycznych zagadnień chrystologicznofundamentalnych, jak pojęcie i rodzaje Objawienia Bożego oraz świadectwa historyczności Jezusa Chrystusa, także elementy nowatorskie, które wymagały badań i namysłu. Chodzi zwłaszcza o rozbudowany paragraf *Jezus w ujęciu pozakościelnym* (s. 53-89), składający się z następujących partii: *Jezus filozofów* (omówione zostały poglądy o Jezusie I. Kanta, G. W. Hegla, K. Jaspersa, J. P. Sartre’a, M. Machoveča, L. Kołakowskiego i R. Dawkinsa), *Jezus współczesnych Żydów* (J. Klausner, M. Buber, Sz. Ben-Chorin, P. Lapide) oraz *Jezus w religiach świata* (islam, hinduizm, neohinduizm, buddyzm). Wprawdzie zarówno wyobrażenie o Jezusie Chrystusie u współczesnych Żydów, jak i w wielkich religiach świata stało się od pewnego czasu przedmiotem badań teologicznofundamentalnych, to jednak były one prowadzone pod różnym kątem i nie zawsze były uwieńczone konkluzjami natury chrystologicznofundamentalnej, których autor omawianej książki nie unika. Choć nie poświęcił odrębnego paragrafu obrazowi Jezusa w kinematografii,

literaturze i sztuce pięknej, to jednak na kilku stronach podjął trud wydobywania go z nich i własnej analizy (s. 54-58).

W tymże rozdziale ogromnie ważną sprawą jest odwołanie się do badań egzegezytycznych G. N. Stanton'a i Ch. T. Talbert'a (s. 44-45), które pomimo ognia krytyki rzeczowo broniły historyczności Ewangelii, co ma fundamentalne znaczenie dla każdego myślącego chrześcijanina, a także naukowca. Proponuję, by w ewentualnym drugim wydaniu książki *in extenso* znalazło się *Testimonium Flavianum*, którego odrestaurowanie na podstawie „skażonej” wersji kosztowało językoznawców, historyków i kulturoznawców wiele trudu oraz było zajęciem pasjonującym, swego czasu elektryzującym różne środowiska naukowe.

Krótki rozdział III (*Objawienie w ujęciu teologii nowożytnej i jego modele* – s. 90-99) bardzo pasowałby bądź do rozdziału I, bądź II. Można by go także odpowiednio połączyć z rozważaniami rozdziału IV (*Objawienie w świetle Vaticanum II* – s. 100-114), gdyż myśl tego Soboru oraz teologia Objawienia, którą autor słusznie dostrzegł w rozległej literaturze teologicznej, wyeksponował i rozwinął, rodziły się w ścisłym wzajemnym powiązaniu.

Tytuł rozdziału V jest pytaniem, a mianowicie *Co objawia „wydarzenie Chrystusa”?* (s. 115-167), i stanowi wyjątek jeśli chodzi o kształt tytułów rozdziałów. Także treścią ten rozdział nieco wyróżnia się na tle innych podręczników do chrystologii fundamentalnej, gdy omawiają problematykę Krzyża i Zmartwychwstania. Tu autor konsekwentnie dąży do wydobywania możliwie całego rewelatywnego oraz uwiarygadniającego pokładu Krzyża i Zmartwychwstania Jezusa Chrystusa jako Wydarzenia centralnego zarówno dla rozumienia Jego Osoby i życia, jak i wiary chrześcijańskiej oraz całej historii zbawienia. Ks. prof. Marian Rusecki, zachęcając jednego z moich kolegów do podjęcia badań nad tzw. paschalną wiarygodnością chrześcijaństwa, która składa się z wiarygodności wypływającej z Krzyża (staurologicznej) oraz Zmartwychwstania (rezurekcyjnej), wyraził się, że niemal cała wiarygodność religii chrześcijańskiej zawarta jest w Wydarzeniu Krzyża i Zmartwychwstania, a inne argumenty opracowywane w ramach chrystologii fundamentalnej wyrastają z tego Wydarzenia. Z tej racji rozdział V jest godny uważnej lektury. Zawiera on też wnikliwą, samodzielną i nowatorską analizę problemu „pustego grobu” (s. 132-134). To samo trzeba powiedzieć o rozważaniach dotyczących argumentacji odwołującej się do historycznie pewnego faktu zwątpienia, a nawet kompletnego załamania Apostołów oraz innych uczniów po męce i śmierci krzyżowej Jezusa (s. 138-140). Jeśli dobrze przemyśleć ten fakt, to należy dojść do wniosku, że nie istnieje żadna racjonalna przyczyna wyjaśniająca w sposób naturalny wiarę w Zmartwychwstanie, innymi słowy: wiarę w Chrystusa religii chrześcijańskiej, Chrystusa Kościoła.

Nieco wątpliwości wzbudza myśl pojawiająca się w kilku miejscach książki, najwyraźniej właśnie w rozdziale V, że Jezus Chrystus objawił Bogu Ojcu człowieka (s. 162-167). Autorowi chodzi o to, że dopiero w Jezusie, w Jego człowieczeństwie, które spotkało się z Bóstwem, urzeczywistniła się idea człowieka, istniejąca niejako w Bożym umyśle, ale nie w rzeczywistości. Jak pogodzić tę myśl, z pewnością oryginalną, z biblijną ideą, że Bóg Ojciec stwarza człowieka niejako wpatrując się w swego Jednorodzonego Syna, Jezusa Chrystusa, który też uczestniczy w dziele stworzenia, jak zresztą i Duch Święty (por. Kol 1, 15-20)? Jak lepiej wyrazić tę

nowatorską koncepcję, by ją powiązać z nauką o jedności Trójcy Świętej? I jeszcze: czy Bóg Ojciec może potrzebować objawienia czegokolwiek?

Rozdział VI nosi tytuł *Jezus Chrystus – świadomość deklaracyjna* (s. 168-189). Składa się on z paragrafów poświęconych analizie tzw. tytułów chrystologicznych pod kątem Boskiej świadomości Jezusa. Chodzi o następujące tytuły: Syn Człowieczy, Syn Boży, „Ja jestem”, oraz Mesjasz (Chrystus).

Jeśli można wskazać drobne uwagi co do całej książki, to zaproponowałbym, by w kolejnym wydaniu znalazło się więcej odwołań do rodzimej chrystologii fundamentalnej i polskiej teologii w ogóle. Autor bardzo często przywołuje dzieła Niemców, co należy uznać *in plus*, lecz u nas także powstały niezwykle cenne opracowania. Kto wie, czy co do dynamiki rozwoju polska teologia fundamentalna nie znajduje się dziś w samej czołówce. Warto ten moment dziejowy wykorzystać. Wydaje mi się, że powinno być także zamieszczone zakończenie, choćby krótkie.

Zaletą recenzowanego opracowania jest zwięzłość i wiązłość jego struktury, co wcale nie oznacza powierzchowności treści, gdyż zwłaszcza nowatorskie rozważania autora zostały zaprezentowane wyczerpująco. Walorem jest także częste przywoływanie tekstów biblijnych, dzięki czemu treść nie tylko jest solidnie osadzona w Piśmie Świętym, lecz także nim kierowana; można więc tu mówić o podręczniku do biblijnej chrystologii fundamentalnej.

Na koniec koniecznie trzeba zauważyć liczne odwołania do myśli Benedykta XVI, które autor doskonale wykorzystuje jako zwięzłe konkluzje analizowanych trudnych problemów. Dzięki temu o. prof. dr hab. Andrzej A. Napiórkowski z jednej strony zwrócił uwagę czytelników na przywiązanie obecnego Papieża do teologii fundamentalnej (która jest jego pierwszą teologiczną miłością) oraz dowiódł, że jego teksty nieustannie oscylują wokół tej dziedziny, zaś z drugiej strony umiejętnie pomaga zapamiętać to, co najważniejsze w chrystologii fundamentalnej i wierze Kościoła.

Ks. Krzysztof Kaucha
Instytut Teologii Fundamentalnej KUL

Pokój dla świata. Znaczenie dialogu międzyreligijnego (w kontekście Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich „Nostra aetate” Soboru Watykańskiego II) dla społeczności polskiej i ukraińskiej oraz Kościoła w Europie Środkowowschodniej (1965-2005). Red. Sławomir Jacek Żurek. Lublin: Wydawnictwo KUL, Lubelska Szkoła Biznesu 2006 ss. 185.

Sobór Watykański II zapoczątkował nową postawę Kościoła katolickiego w stosunku do religii niechrześcijańskich. 28 października 1965 r. podczas czwartej sesji